

Мовний знак і мовна значущість у концепції Ф. де Соссюра.

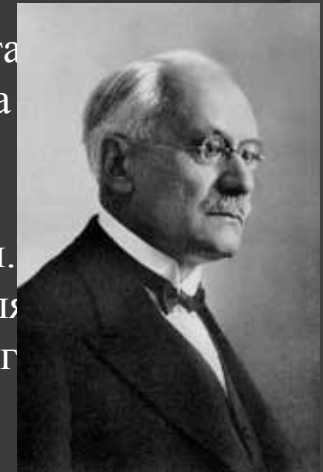


ФОРМУВАННЯ МОВОЗНАВЧИХ ПОГЛЯДІВ Ф. ДЕ СОССЮРА.

Фердинанд де Соссюр (1857-1913) - один з видатних мовознавців, якого можна порівняти з Ф. Боппом, В. Гумбольдтом, А. Шлейхером і І. А. Бодуен де Куртене. Вчений народився і виріс в Женеві. Вже в юності основним його інтересом була лінгвістика індоєвропейських мов. У 1876 р. в Лейпцігу він слухав лекції Остгофа, Лескіна, Бругмана - творців младограмматики. У 1878-1880 рр.. Ф. де Соссюр стажується в Берліні, звідки він змушений виїхати із-за конфлікту з Остгофом і Бругманом, які не прийняли новаторських концепцій вченого. У 1880 р. він переїжджає до Парижа. Там же він знайомиться з Бодуеном де Куртене. У 1881 р. Соссюр повертається до Женеви, де до кінця життя був професором. Головний і єдиний виданий за життя праця - "Трактат про первісну систему голосних в індоєвропейських мовах".

Концепція Соссюра була спрямована проти молодограматиків, у яких не було чіткого розуміння специфіки та системного характеру мови, і які були емпіриками, які боялися загальнотеоретичних побудов. Сила цього вченого була укладена в новому погляді на вже підняті лінгвістичні проблеми. Й. Йордан писав, що "важко уявити собі більш глибокого і більш об'єктивного спостерігача мовних фактів, ніж Соссюр. Тому його пояснення майже математично точні, і часто переконують".

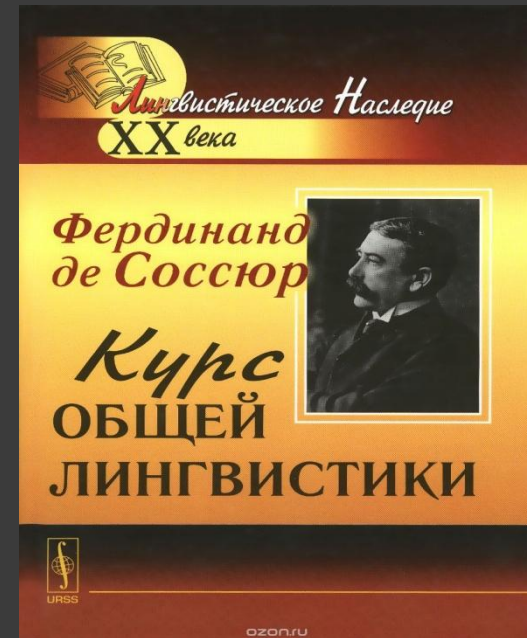
Після смерті вчителя Ш. Баллі і А. Сеше в 1916 р. публікують книгу "Курс загальної лінгвістики", засновану на записах лекцій Ф. де Соссюра. Ця книга викликала широкий резонанс у світовій науці. Розгорнулася гостра полеміка між послідовниками Ф. де Соссюра та противниками його концепції, послужила кристалізації принципів структурного мовознавства. До ідей чи навіть просто до імені Ф. де Соссюра зверталися представники різних шкіл. Він орієнтується на філософсько-соціологічні системи Огюста Конта й Еміля Дюркгейма і виніс на широке обговорення проблеми побудови синхронічного мовознавства, вирішення яких вже намічалось в працях У. Д. Уїтні, І. А. Бодуена де Куртене, Н. В. Крушевського, А. Марті.



Основні положення "Курсу загальної лінгвістики "

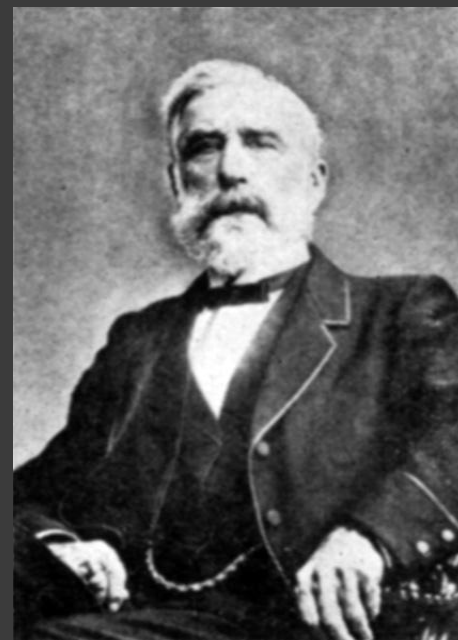
Важливим і, мабуть, найголовнішим досягненням "Курсу загальної лінгвістики " Соссюра було встановлення специфіки мовознавства як науки, і виділення кола її першочергових завдань. До Соссюра мовознавці підходили до вивчення мови з позиції чи логіки, чи психології, фізіології, або соціології. Тепер же головним стало питання "Як розвивається мова?" Заключна думка "Курсу " говорить, що єдиним та істинним об'єктом лінгвістики є мова.

Розглядаючи фактори, що впливають на розвиток мови, Соссюр прагне усунути з поняття мови все, що чуже його організму, його системі. Тому він різко відокремлює лінгвістику внутрішню (мовну систему) від лінгвістики зовнішньої (зовнішні умови розвитку і функціонування мови, в тому числі, всі зв'язки, які можуть існувати між історією мови та історією цивілізації; відносини, що існують між мовою і політичною системою; історія літературних мов і все, що має стосунок до географічного поширення мов і до їх поділ на діалекти").



Мовний знак та мовна значущість

Соссюр всіляко підкреслював системний характер мови і обґрунтував його знакову природу. На його думку, мовні факти як елементи взаємно визначають один одного. Системні відношення характеризують тільки синтетичну лінгвістику, так як "не може бути системи, що охоплює одночасно кілька періодів". Таким чином, мова - це система знаків. Кожен знак має дві сторони: що означає (план вираження) і означається (план змісту). У зв'язку з цим треба пояснити тезу Соссюра, що "мова - форма, а не субстанція". Оскільки мовний знак двосторонній та включає в себе як звуковий образ (що означає), так і значення (означається), то цією тезою стверджується, що мова є форма, засіб вираження будь-якого змісту, і що мову не слід змішувати із змістом висловлюваного.



Мовний знак, з одного боку, довільний, умовний (це відноситься до вибору знака), але, з іншого, він обов'язковий для мовного колективу. Соссюр підкреслює, що складові мови (знаки) є не абстракції, а реальні об'єкти, які знаходяться в мозку мовців. Однак він говорить, що одиниці мови нам безпосередньо не дані, що не можна вважати такими слова чи речення. У цьому розділі "Курсу" він пориває зі сформованим визначенням мовних одиниць, перш за все слів, як заздалегідь заданих. Соссюр вводить нове поняття - значимість. Для з'ясування цього поняття Соссюр приводить аналогію мови з шахами. Будь-який елемент сам по собі нічого не значить. Він стає реальним і конкретним лише остільки, оскільки він наділений значимістю і нерозривно пов'язаний з нею. Те ж і в мові - не важливо, чи має мовна одиниця звукову або яку-небудь іншу природу, важлива її співставленість іншим одиницям.

Поняття значущості для Соссюра було виключно важливим: "Поняття значущості покриває і поняття одиниці, конкретної мовної сутності та поняття мовної реальності". Мова - система чистих значимостей. Мова - система, всі елементи якої утворюють ціле, а значимість одного елемента виникає тільки з одночасної наявності інших". Таке розуміння мови не узгоджується з ранніми уявленнями Соссюра, згідно з якими мова - що зберігається в мозку - система, а позначає "акустичний образ". Знак або має власні властивості, або в ньому нічого немає.

Знаки утворюють систему відносин. Двоякий характер цієї системи Соссюр показав у вигляді протиставлення синтагматика (лінійний характер мови, ставлення елементів, які шикуються один за одним у потоці мовлення), і парадигматики (мовні одиниці асоціюються з іншими одиницями в пам'яті). Ф. де Соссюр за будь-якої конкретизації своєї теорії, при виділенні типів відносин, виділяв два види шляхи: "від відносин до одиниць" і "від одиниць до відносин", вважаючи за краще останній. Соссюр пропонує розподіл мови на теорію синтагм і теорію асоціацій.

Розглядаючи мову як систему довільних знаків, Соссюр порівнює його з будь-якою іншою знаковою системою, що виражає ідеї, а отже можна порівняти з абеткою для глухонімих, символічними обрядами, формами чемності, військовими сигналами і т. п. "Отже, потрібно створити науку про знаки в суспільстві - семіологію. Мова в ній повинна займати надзвичайний стан, тому що вона - найскладніша і найпоширеніша семіологічна система".

Інше основне поняття концепції - поняття форми та субстанції. Розумова і звукова субстанції самі по собі аморфні й невизначені, але мова служить допоміжною ланкою між думкою і звуком.

Соссюр не заперечував важливості проблеми мовних одиниць, зокрема, слова, він зауважував: "Слово, незважаючи на всі труднощі, пов'язані з визначенням цього поняття, одиниця, невідступно представляє нашому розуму як щось центральне в механізмі мови". Подання слова як психолінгвістичні важливого явища суперечить твердженням, що в мові немає нічого, крім відмінностей. Але для вченого в першу чергу була важлива мовна структура - термін, що виник згодом, і сосюрівська лінгвістика отримала назву структурної. Одиниці при такому підході - явище похідне. Як і у випадку з синхронії та діахронії, можна було розглядати ці твердження з різних точок зору, відштовхуючись від різних висловлювань Соссюра, або вважаючи мову системою чистих відносин (глосематика), або визнаючи за одиницями власні властивості (Московська школа).

Учні і послідовники Соссюра не утворюють єдності, оскільки багато положень його концепції суперечливі і допускають неоднозначне тлумачення. Безпосередньо розвивали погляди свого вчителя Ш. Балі, А. Сеше, російський мовознавець О. Карцевський (Женевська школа). Вчені, що працювали з методом порівняльно-історичного мовознавства (А. Мейє, А. Сомерсфельт та ін.) також взяли деякі соціологічні положення концепції Соссюра. Але головний його внесок у світову лінгвістику полягає в тому, що багато його ідеї стали основою найбільш впливових лінгвістичних навчань теперішнього часу - структуралізму (празька школа, глосематики - данський структуралізм) і частково дескриптивна лінгвістика США.

Загальні висновки про Ф. де Соссюра

Основоположник структуралізму в мовознавстві.

Сприяв виникненню вчення про мову та мовлення.

Мова – система знаків.

Визначив об'єкт лінгвістики, виокремив внутрішню та зовнішню.

Розробив вчення про синхронію і діахронію.